

Bez aktīvas pašaudzināšanas nav audzināšanas

IK INESE MATTISĀNE

Audzināšana kā sabiedrības parādība ir radusies reizē ar cilvēci. To nosaka sabiedrības eksistenciālā vajadzība – izdzīvot. Jautājums par audzināšanu/pašaudzināšanu ir gana aktuāls arī mūsdienās. Tas ir par to, vai cilvēks spēj pats sevi attīstīt, pats sevi pilnveidot.

Baltijas Starptautiskās akadēmijas Jēkabpils filiāles vadītāja asociētā profesore Dr. paed. Inta Čamane promocijas darbā „Klases audzinātāja darbība pusaudža pašaudzināšanas sekmēšanā” piedāvā ideju par pašaudzināšanu kā audzināšanas pamatkomponenti, tas ir, pašaudzināšanas prasmju veidošanas paaudžu sadarbībā un mīlsakarībā ar attieksmju (vērtību) pilnveidošanās procesu.

„Sabiedriskā situācija nosaka, ka bez pašu bērnu, īpaši pusaudžu, aktīvas pašaudzināšanas nevar būt audzināšana. Latvijas sabiedrībai demokratizējoties, par vadošo līdzekli bērnu, pusaudžu un jauniešu audzināšanā kļūst paaudžu sadarbība kā savstarpējs mācīšanās process,” uzsvēr profesore I. Čamane. „Mainot audzināšanas paradigmu un izvirzot jaunus akcentus skolas pedagoģiskajam procesam, centrā izvirzās ideja par cilvēku kā augstāko vērtību un sabiedrības attīstības mērķi – kā rūpēm par iedzīvotāju labklājību.”

Izglītības sistēma, pēc I. Čamanes domām, nav atraujama no visas valsts kopējās situācijas. Pašlaik nav vienota redzējuma par vir-

FOTO: no personīgā arhīva

„Vai pēc augstas izglītības mūsdienu sabiedrībā ir pieprasījums?” jautā asociētā profesore Dr. paed. I. Čamane. „Jautājums, vai mūsu valsti cilvēks un zināšanas ir vērtība, joprojām pastāv.”

mūsdienu sabiedrībā. Grāmatā izklāstītās zinātniskās atziņas var palīdzēt savstarpēji pilnveidoties kā pieaugušajiem, tā skolēniem. Grāmata nodar pārdomām, risinot ģimenēs un skolās sarežģītās cilvēku attīstības problēmas.

„Latvijā sarunas par audzināšanas darbu, uzlabošanu norisinās gadu no gada. Katru gadu audzināšana tiek pasludināta par izglītības darba prioritāti, bet reāli skolas nesaņem mērķtiecīgu palīdzību un pašas fragmentāri veic dažus audzināšanas pasākumus,” secina grāmatas autore. „Klases audzinātāja darbs ar pusaudžiem liecina, ka nepieciešams izmainīt audzināšanas darba saturu, metodes un formas atbilstoši humānpedagoģijas prasībām, balstot audzināšanu pašu skolēnu pašaudzināšanā.”

Audzināšanas/pašaudzināšanas ideja un praktiskā pieredze ir ieviešama Latvijas mācību iestādēs. Praksē izmantojama profesore I.

pasaules kultūrā. Latviešu likteņgaitās izglītība ir stiprinājusi nācijas apziņu, bijusi tās izveides, pastāvēšanas un virzības izšķirīgs nosacījums. Latvijas uzplaukums, ielešana un nostiprināšanās attīstītu valstu kopībā nav iedomājama bez nacionālās izglītības prakses un gadu gaitā izstrādātās teorijas nepārtrauktas pilnveides.

Valsts ģeopolitisks stāvoklis, ierobežotie izejvielu un enerģētiskie resursi nosaka, ka galvenie Latvijas kā konkurētspējīgas valsts faktori ir cilvēku radošais potenciāls: izglītoti, kvalificēti iedzīvotāji un intelektuāli ietilpīga tautsaimniecība.

Izglītība rada vienīgo iespēju Latvijai savlaicīgi iekļauties pasaules civilizācijas attīstības trešajā vilnī – sabiedrības un personu intelektuālās darbības nozīmības ievērojamā pieaugumā. Izglītība ir prioritāra sabiedrības dzīves un cilvēkdarbības nozare. Mūsdienās nepieciešama tāda šīs nozares organizācija, kas

• rada labvēlīgus apstākļus personības un sabiedrības izaugsmei atbilstīgi cilvēka individuālajām spējām, interesēm un pūliņiem;

• palīdz katram individuam sagatavoties konkurētspējīgai, praktiskai darbībai saskaņā ar sabiedrības perspektīvajām vajadzībām;

• dod iespēju apgūt nacionālo kultūru un visas cilvēces kultūras pamatvērtības, tādējādi sekmējot personības kā kultūras cilvēka veidošanos.

Izglītības sistēma tikai daļēji atbilst šīm prasībām. Nepieciešams veidot vienotu mūžizglītības sistēmu, daļdot izglītības ieguves veidus un nodrošināt apstākļus to mērķtiecīgai un lietpratīgai izvēlei.

Izglītības koncepcija ir izglītības sistēmas attīstības

stratēģiskais pamats. Tā nosaka galvenos principus ilgtermiņa, mūsdienu prasībām atbilstīgas izglītības politikas izstrādei un īstenošanai, iezīmē izglītības reformas perspektīvo virzību, kalpo par pamatu tās likumdošanas un normatīvās bāzes, zinātniskā un metodiskā nodrošinājuma izveidei. Koncepcija ir dinamiska. Tā pilnveidojama un koriģējama atbilstīgi izglītības reformas gaitā gūtajiem rezultātiem un pieredzei.

LR Izglītības likumā atrodams formulējums: „Izglītības pamatprincipi ir humanitātes, demokrātiskuma, individualizācijas, radošās darbības, tautiskuma, tikumiskuma, profesionalitātes, zinātniskuma, sistemātiskuma un mūsdienīguma principi.” Pētot didaktikas, audzināšanas un izglītības principus, noskaidrots, ka šajā formulējumā jauktā secībā ir ietverti izglītības organizācijas (tautiskuma, tikumiskuma, profesionalitātes, mūsdienīguma), didaktikas (individualizācijas, zinātniskuma, radošās darbības, sistemātiskuma) un audzināšanas (humānisma, demokrātiskuma) principi.

Izglītības uzdevums ir sekmēt demokrātiskas sabiedrības vispusīgi un harmoniski attīstību, brīva un atbildīga radoša kultūras cilvēka izaugsmi, kas spēj patstāvīgi saskatīt un lietpratīgi risināt dzīves problēmas, apzinās piederību ģimenei, tautai, Latvijas valstij un cilvēcei, atbilst to priekšā par savu rīcību, ir brīvs un tolerantā kā uzskatos, tā darbībā. Tā īstenošanai nepieciešams ievērot visus principus, jo īpaši – humānisma.

Audzināšanas/pašaudzināšanas jēdziens un atziņas

Pedagoģijas zinātnieku skatījumā audzināšana ir mērķtiecīgs personības attīstības process un rezultāts. Humānajā pedagoģijā audzināšanu saprot kā cilvēka līdzsvarotās attīstības sekmēšanu, viņa garīgo spēju atraisīšanu un savas attīstības vadības prasmju veidošanos.

Humānās pedagoģijas teorijas piekritēji skolu vērtē kā ietekmīgu faktoru sabiedrības kultūras, ekonomiskajā, sociālajā un politiskajā attīstībā. Tāpēc modernajā sabiedrībā skola nav tikai mācību iestāde, bet viennozīmīgi – tā ir arī audzināšanas iestāde, kur attīstās cilvēka

personība, notiek skolēnu-skolotāju-vecāku socializācija un mīļdarbība.

Lai skola patiešām attīstītos par humānu institūciju, valsti iecerētajām izglītības pārmaiņām jānotiek mērķtiecīgi, balstoties uz teorētisku pieņēmumu, ka katra skola (valsts vai privāta) ir īpaša sociāla sistēma, kura pati izzina un apzinās darbu jaunās paaudzes audzināšanā. Skolu kolektīviem pašiem ir jāapzinās problēmas, kuras rodas skolās, un pašu spēkiem tās arī jārisina. Tāpēc var apgalvot, ka ne tikai Latvijai ir sava pedagoģiskā doma, bet tā ir katrai skolai, katram skolotājam.

Dienmēl mūsdienu skolas pedagoģiskajā procesā ir vērojamas nepilnības skolēnu audzināšanā. Īpaši tas attiecas uz pusaudžu vecumposmu. Skolēnu brīvības izpausmes reālajā skolās darbā bieži tiek dēvētas par visatļautību. Pedagoģiskie

ievērojama latviešu psihologs Imants Plotnieks pašaudzināšanas procesu saskata sevis iepazīšanā, vēlmē sevi pilnveidot un – galvenais – darīt, veidot sevi (I. Plotnieks, 1975, 34. lpp.).

Psihologe Dzidra Meikšāne akcentē brīvas sadarbības un saziņas veidošanās atziņu. „Personība ir orientēta nevis uz pavēlēm, bet uz izvēli. Tad paveras plašs domām, jūtām, attīstās aktivitāte, uzņēmība, iniciatīva. Šāda personība pret saskarsmes partneri izturas kā pret sev līdzīgu. Tas ir pamats tolerāncei” (Dz. Meikšāne, 1998, 93. lpp.). Šādas attieksmes skolā var nodrošināt pašaudzināšanai humānu vidi.

Arī pieredzes bagātā pedagoģa Voldemāra Zelmeņa didaktikas teorijas ir vienība ar atziņām par audzināšanu un pašaudzināšanu. „Audzināšana ir mērķtiecīgi iecerēts, organizēts un vadīts process (...) Pašaudzināšana

Pedagoģa uzdevums ir nodrošināt pozitīvu gaisotni un attīstīt bērns:

- 1) ticību saviem spēkiem, kas balstās uz savas vērtības apzināšanos;
- 2) savu un citu cilvēku priekšrocību un nepilnību pareizu izpratni;
- 3) vēlēšanos darboties;
- 4) intelektuālo zinātkāri un gatavību pētnieciskajam riskam, vēlēšanos izzināt pašam;
- 5) paradumu paaugstināt uz saviem spēkiem, prasmi būt atbildīgam par savu uzvedību;
- 6) prasmi rast kopēju valodu un saskarsmes prieku ar bērniem un citiem cilvēkiem.

pētījumi liecina, ka daudzi skolotāji atrodas ar skolēnu subjektu – objekta pozīcijā. Pusaudži pretojas normatīvās pedagoģijas autoritāram skolotāju un klases audzinātāja darba stilam, kuru vēl saglabājuši dažādu paaudžu skolotāji, un tas izraisa pamatotas un nepamatotas konfliktus skolā gan starp skolēniem, gan starp skolēniem un skolotājiem, gan skolēniem, skolotājiem un skolēnu vecākiem. Lai skolotāji pārietu no ledarības uz sadarbību, nepieciešams mainīt domāšanu un attieksmi pret skolēnu kā autonomu personību.

Lai veidotu jaunās risinājumu konceptuālās shēmas un modeļus, vispirms ir jāveic analīze, kas balstās uz jau sasniegto. 20. gadsimta otrajā pusē psihologu un pedagoģu pētījumi Latvijas Universitātē atklāja savstarpēju sadarbību vienotību. Savstarpēja kopība izpaužas psihologu atziņās par audzināšanu un pašaudzināšanu.

ir apzināta, mērķtiecīga sevis pilnveidošana (...). Tā parasti sākas pusaudžu vecumā, skolasbiedru un skolotāju ietekmē (...). Pašaudzināšanas rezultāti nav redzami tik konkrēti kā sekmes mācībās. Tie krājas nemanot. Pirmie to ievēro skolotāji un vecāki. Viņu atzinība sagādā audzēkņiem gandarījumu, stiprina ticību saviem spēkiem un sekmē turpmāko centību sevis pilnveidošanā” (V. Zelmeņa, 2000, 47. lpp.).

Pašaudzināšana skolēniem sākas ar vajadzību apmierināšanu. Professore Irina Maslo, pētot skolēnu komunikatīvo darbību, izdala audzināšanas vajadzības. „Tās ir:

• vajadzība pēc mīlestības un drošības – bērns vēlas stabilitātes, ilglaicīgas, uzticīgas un mīlošas attiecības ar vecākiem, vēlāk ar audzinātājiem, ar skolotājiem;

• vajadzība pēc jaunas pieredzes – bērns tiecas pastāvīgi paplašināt savu ideju, tēlu, jūtu, vēlmju, uzskatu un kon-

Skolotājam nepieciešams izpētīt pusaudžu vecumposma attīstības īpatnības. Pirmkārt, tā ir centrālās nervu sistēmas darbība:

• pirmo signālsistēmu veido neirālā darbība, kas nodrošina konkrēto ārējās vai iekšējās vides kairinātāju uztveri, sajūtu attīstību (ārējo pasauli uztver ar redzi, dzirdi, ožu, tausti un garšu);

• otrā signālsistēma veidojas cilvēka sociālās attīstības gaitā un darba procesā, nodrošinot spēju abstrahēt un vispārināt, uztvert vārdisko informāciju, veicinot pusaudžu domātāja tipa vai mākslinieka tipa attīstību (H. Gudjans, 1998).

zību un cilvēks diemžēl nav augstākā vērtība. Arī virzītas izglītības politikas mums šobrīd vairs nav.

Izdevniecībā „RaKa” ir izdota Rigas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas profesore Dr. habil. paed. Ausmas Šponas un asociētās profesore Dr. paed. I. Čamanes grāmata „Audzināšana. Pašaudzināšana”, kurā tiek aplūkotas audzināšanas un pašaudzināšanas problēmas

Čamanes piedāvātā pusaudžu audzināšanas/pašaudzināšanas programma, kas izveidota sadarbībā ar pusaudžiem un balstās uz klases audzinātāja funkcijām. Programmu papildina metodika tās realizācijai.

Izglītība Latvijas attīstības vēsturē ir vērtība

Izglītība nosaka sabiedrības attīstības perspektīvu, tautas vietu un nozīmi

fliktu krājumam;

• *vajadzība pēc uzslavas un atzinības* – bērniem, īpaši sākot mācības skolā, ir neizsmeltas attīstības iespējas, taču, lai stiprinātu viņu ticību sev, nepieciešama pozitīva nostādne pret mācībām kopumā un panākumiem skolā;

• *vajadzība pēc atbildības un patstāvības* – tiek uzsvērts skolas ieguldījums bērna pašattīstības stiprināšanā, skolēnu orientētājs mācībās, balstoties uz pētījumiem, kas rāda, ka skolu, „kas liek uzvaru uz sadarbības, nevis sacensību”, ir stipri mazāk nekā skolu ar „labu slavu”. Visu šo vajadzību apmierināšana ir nepieciešama skolas vecumā (I. Maslo, 2006, 28. lpp.).

I. Maslo skolniece zinātne Rudite Hahele savos pētījumos uzsvēr pašnovērtējuma nozīmi, kas ir būtiska komponente pašaudzināšanā. „Pašnovērtējums kā pedagogisks līdzeklis ir pamats sevis paziņāšanai, no kuras veidojas sapratne par sevi... Pašnovērtējumam jābūt integrētam novērtējumā. Novērtēšanā kritēriji izvirza skolotājs, skola vai valsts, bet pašnovērtēšanā kritēriji izvirza cilvēks pats” (R. Hahele, 2006, 85. lpp.).

Ir izstrādāts humānas personības audzināšanas mērķis – brīvības, patstāvības un atbildības vienība audzināšanā. Audzināšanas pamats ir attiecīgas procesa atzišana: mērķtiecīgs projektētais un dabiski evolucionārs struktūrizmaņas cilvēkā. Šis pamatojums prasa audzināšanas praksē balstīties uz bērna, skolēna, jaunieša, pieauguša cilvēka pašattīstību vienībā ar brīvu, radošu, mērķtiecīgu organizētu sadarbību. Audzināšana ir cilvēka garīgās mijiedarbības process, kultūras cilvēka veidošanās. Mērķtiecīga bērna darbība sevis pašattīstībā, sava pašnovērtējuma, sava paškontroles un pašregulācijas veidošanās ir pašaudzināšana. Audzinoša ir tā darbība, kas bērnam ir personīgi nozīmīga (A. Špona, 2001, 71. lpp.).

Audzinašanas/pašaudzināšanas uzdevumi: palīdzēt, radīt vidi sevis izzināšanai

Pedagoģiskajā procesā (mācībās un audzināšanā) nozīmīga ir klases audzinātāja audzināšanas darbības kompetence.

Nereti skolas pedagoģisko personālu nodarbina jautājums par to, kā klases audzinātāja audzināšanas kompetenci realizēt skolas pedagoģiskajā procesā. Atbilde ir vienkārša: ar hu-

mānās izglītības un audzināšanas palīdzību. Humānā izglītība ir orientēta uz cilvēisko vērtību apguvi, mīlestību, cieņu un sirsnību pret cilvēkiem, atsaucei, cilvēku kā augstāko vērtību. Kas realizēs šo humānās izglītības mērķi, lai radītu ikvienam cilvēkam iespējas veidoties par garīgi un fiziski attīstītu, brīvu un atbildīgu radošu kultūras personību, kas izprot galveno laikmetā un ir gatava rīcībai, darbībai? Arī skolotājs, bet tikai kā brīva personība.

Garīgi brīva personība viņš ir, ja apvieno vērtību

piedalījās 7.–9. klašu skolēni. Iegūtie dati parāda, ka ir aktuāla nepieciešamība veidot tādā audzināšanas saturu klases audzinātājiem, kas palīdzētu izstrādāt pusaudzī pašaudzināšanas programmu atbilstīgi mūsdienu prasībām – savas pašattīstības pašorganizēšanai. Šādu materiālu ir nepieciešams papildināt regulāri katru gadu.

Pusaudzī audzināšanas/pašaudzināšanas programma dod virzību klases audzinātāja darbam 7.–9. klasē, nosakot konkrētus uzdevumus katram gadam skolēnu pašaudzināšanā.

Pozitīvie un negatīvie faktori klases audzinātāja darbā

+	–
Pats plāno darbu (iesaistot savus audzēkņus).	Pārāk mazs stundu skaits klases audzinātāja darbā.
Pats izvēlas sava darba prioritātes.	Ja kolektīvs ir liels, tad grūti izvirzīt prioritātes.
Var izzināt un virzīt audzēkņu intereses un spējas.	Nevēlas pārvarēt pretestību, ja saskaras ar audzēkņu vienaldzību.
Veicina personības veidošanos kopīgā darbā un atpūtā.	Maz iespēju, ka paveikto kāds novērtēs. Atpūtas pasākumi – papildu laika patēriņš.
Ciešs kontakts ar vecākiem.	Vecāki nav pietiekami izglītoti savu bērnu audzināšanai un aizņemti ikdienas rūpēs.

galveno motivējošo spēku ar tipisko uzvedības veidu patstāvību. Cilvēka garīgo brīvību nosaka viņa personības pašaktualizācijas pašreizējais līmenis. Ja vide neļauj cilvēkam realizēt pašaktualizācijas vai sevis izteikšanas vajadzības, cieš garīgā brīvība, tādējādi neveiksmei ir pakļauta pozitīvās identitātes veidošanās. Tāpēc brīva personība darbībā izvirza mērķus, izdara izvēli un uzņem atbildību.

Izanalizējot un izvērtējot savus un kolēģu pedagoģiskos novērojumu klases audzinātāja darbā, profesore I. Čamane ir nonākusi pie zināma skatījuma klases audzinātāja pašreizējā darba izvērtējumā.

Sekmīgu audzināšanas/pašaudzināšanas procesu veido klases audzinātāja kompetence, vecāku audzināšanas kompetence un pusaudzī pašaudzināšanas kompetence.

Pedagoģiskie novērojumi rāda, ka elastīgāka (pret audzēkņiem) ir tāda sistēma, ka klases audzinātājs, kurš stāv klases kolektīva priekšā, ar noteiktu klases kolektīvu ir partnerattiecībās un viņiem ir savstarpēja uzticēšanās un atbildība.

Pusaudzī pašaudzināšana kā mērķtiecīga pašattīstība

Promocijas darbā izvirzītās hipotēzes pārbaudei profesore I. Čamane veikusi empirisku pētījumu, kurā

klases audzinātājs ir tas, kas vēro, iesaka, dod padomus, atklāj iespēju daudzveidību, iedrošina izdarīt izvēli, pieņemt lēmumu, novērtēt sekas, analizēt, virzīties tālāk. Klases audzinātājs koordinē mācību priekšmetu skolotāju, skolas palīgpersonālu, vecāku, sabiedrības

palīdzību un ietekmi pašaudzināšanas procesā izvirzīto mērķu sasniegšanai, regulāri veic analīzi, izdara sasniegtā novērtējumu, veic korekcijas audzināšanas programmā, dokumentē un atspoguļo audzināšanas/pašaudzināšanas procesu.

Visu triju komponentu mijiedarbība (savstarpēja uztveršana, vērtēšana un ietekmēšanās) notiek sadarbībā, kas veicina pusaudzī mērķtiecīgu pašattīstību, savstarpēju mācīšanos.

Pusaudzī personības attīstībā piedalās arī pats pusaudzis, to ietekmē gan ārējie

apstākļi, gan audzinātāji. Pedagoģu un psihologu pētījumos ir pierādījies, ka neviena audzināšanas iestāde nespēj dot bērnam to, ko dod normāla ģimenes gaisotne, bērnam saskarsme ar vecākiem.

Personības attīstība norisinās dažādās darbības jomās. Katrā pusaudzī ir

svarīgi attīstīt pašapziņas un pašcieņas jūtas, lai viņš apzinātos savas īpašības, spējas un spēkus, kā arī prastu tos izmantot (A. Šteinberga, I. Tunne, 1999).

Pēc I. Čamanes domām, pašattīstība ir pašapziņas un pašcieņas sekas, kas ir saistībā ar audzināšanu, jo tieši pašaudzināšanas procesā mēs varam pusaudzis veicināt šo jūtu attīstību. Vecāku un skolotāju kopīgo pūliņu mērķis ir panākt, lai dažādos apstākļos, ar dažādiem līdzekļiem veidotu pamatu bērna pašattīstībai. Ir svarīgi ievērot audzināšanas stratēģisko principu – *balstīšanos uz pozitīvo cilvēkā*, kas ir pamatā labajam cilvēkā, – un veidot pozitīvas attiecības ar pusaudzī, veicināt viņa iniciatīvu un patstāvību. Skolotāja pozitīvu saskarsmi ar skolēniem nodrošina spilgta personība, kam piemīt spēcija, labestīga ietekme.

Grūtības skolēnu audzināšanā/pašaudzināšanā

Pašvērtības apzināšanās problēmu pētīšana ir svarīga cilvēka uzvedības izpratnei, panākumu un neveiksmju cēloņu izzināšanai pusaudzī vecumā. Tāpēc audzinātājam personības veidošanās process veicams kompleksī un individuāli, sadarbībā ar vecākiem, uzsverot domu, ka izglītības līmenis, gribasspēks un pamatoti augsts sevis pašnovērtējums ir pamats cilvēka labklājībai. Taču jauniešu bezatbildība, neapmierinātība un vienaldzība ir saistīta ar ģimenes saīšu nestabilitāti. Tādējādi cilvēciskās iejūtības trūkst jau no bērnības.

Ilglaiці strādājot par klases audzinātāju un direktora vietnieci, profesore I. Čamane virzīja skolā audzināšanas problēmas, īpaši pašaudzināšanas problēmas pusaudzī. Tāpēc viņa ir pārliecināta, ka šajā viņu dinamiskajā vecumā ir nepieciešama visu skolotāju un vecāku mērķtiecīga sadarbība. Pusaudzī pašaudzināšanas organizēšanā joprojām maz iesaistās priekšmetu skolotāji un tēvi. Pieaugušo un pusaudzī sadarbība ir katras skolas un klases aktuāla pedagoģiska problēma, un tās risināšanai ir nepieciešami turpmākie zinātniskie pētījumi.

Skolas praksē I. Čamanei nācies sastapt skolēnus, kuriem piemīt negatīva pašizjūta, zems pašvērtējums, pašcieņas trūkums. Viņiem raksturīga nenoturīga uzvedība, zems sekmju līmenis, neticība sevī, spējam, neprasme risināt radušās problēmas, kā arī vāji attīstīta „so-

ciālā interese”.

Skolotāji un vecāki zina, ka bērnu un pusaudzī adaptācijas spējas ir vājākas nekā pieaugušajiem organisma veidošanās dēļ, tāpēc viņi jā-sargā no krasām dzīves apstākļu maiņām.

20. gs. sākumā reformpedagoģi norādījuši, ka laikmetu mainī radušos haosu dēļ visvairāk cieš bērni un pusaudzī. Ja vides kairinātāji ir spēcīgāki vai ekstremālāki par ierasto ritmu, organisms nonāk spiedzes, tas ir, stresa, stāvoklī, un jāmeklē spēks sevi tikt ar to galā vai pielāgoties – adaptēties jaunajās apstākļos. Adaptācijā realizējas organisma mobilitācija, radot papildu enerģiju un paaugstinot aizsargspējas. Bērnam kā sociālai būtnei patstāvīgi jāpielāgojas mainīgajiem sociālās vides apstākļiem un jāizstrādā uzvedības reakcija, jo arī bērns ir vides sastāvdaļa (H. Gudjons, 1998).

Neievērojot vecumposma īpatnības, tiek bremzēta pusaudzī garīgā attīstība. Šādas audzināšanas ietekmē zūd ticība sev un saviem spēkiem, pusaudzis sāk baidīties no pieaugušajiem. Viņam šķiet, ka tiek atgrūsts, ir bailes no savas darbības rezultāta.

Izjutot, ka pieaugušie vienaudzī nenovērtē un neatzīst indivīda pašizjūtu, turklāt nespējot sabalansēt savu „es” dažādos aspektus ar sev nozīmīgiem mikrovides etaloņiem, pusaudzis kļūst nelīdzsvarots, dažkārt pat agresīvs. Vienlaikus pusaudzī bieži vien nespēj patstāvīgi izprast tās neskaidrās tieksmes un vēlēšanās, kuras mudina viņus pārtraukti apliecināt savu „es”. Ar personības negatīvo pašizjūtu saistīto problēmu aktivitāte nemazinās, pusaudzis kļūstot vecākam. Skolēniem, kuri turpina mācības vidusskolā, šaubas par savu pašizjūtu rodas, ja nav panākumu viņu interešu sfērā, kura bieži vien saistīta ar nākamās profesijas izvēli. Dažkārt pusaudzī, lai palielinātu savas personības nozīmīgumu, izvēlas sabiedrībai nepieņemamu uzvedības veidu, tādējādi radot konfliktsituācijas un pat atklātus konfliktus. Vērojot notiekošo sabiedrībā, rodas iespādis, ka pašvērtības izjūtas zudumu sekmē apkārtējie cilvēki, jo pieaugušo attiecības ar pusaudzī bieži orientētas uz personīgām vēlmēm, mērķiem, prasībām, aizmirstot, ka ikvienam pusaudzim ir arī savas vērtības, viedokļi un vērtējumi. Taču jāatceras arī tas, ka patstāvīgas pašizjūtas un pašvērtības apzināšanās process bez pieaugušo palīdzības pusaudzīem ir apgrūtināts. ■

Pašaudzināšanas vērtēšanas kritēriji un rādītāji

Kritēriji	Rādītāji
1. Prasme vērtēt savu augšanu	1. Prasme orientēties sava garuma, svara un vecuma proporcijās
	2. Prasme plānot savas fiziskās veselības nostiprināšanu
2. Mana mācīšanās kvalitāte	1. Ieinteresētība mācīšanās procesā
	2. Darbība interešu pilnveidošanā
	3. Mērķtiecība
	4. Rūpes par mācību sasniegumiem
3. Mana līdzdarbība mājās un skolas vides pilnveidošanā	1. Lietderīgi darbi citu labā
	2. Patstāvīgie darbi mājās
	3. Lietderīgie darbi skolā
4. Mana attieksme pret citiem cilvēkiem	1. Attieksme pret vienlīdzīgiem
	2. Attieksme pret pieaugušajiem
	3. Interese par valsts un sabiedrības norisēm
5. Manas prasmes sadarboties	1. Sadarbība ar skolotājiem
	2. Sadarbība ar vecākiem
	3. Sadarbība ar vienaudžiem